

AZ IDEGEN NYELVEK OKTATÁSA, ISMERETE ÉS HASZNÁLATA MAGYARORSZÁGON – A NYELVPOLITIKA TÜKRÉBEN

Földes Csaba

a nyelvud. kand., tszkv. egy. tanár (Veszprémi Egyetem) földes@almos.vein.hu

A tanulmány áttekintést ad a magyarországi idegennyelv-tanítás valamint az idegen nyelvek ismeretének és használatának aktuális helyzetéről. Az elemzés központjában az angol és a német nyelv áll. A dolgozat megállapítja, hogy a két nyelv között az utóbbi időben sajátos presztízs- és munkamegosztás alakult ki: a német – a nyelvet beszélők és tanulók számát tekintve – mennyiségi szempontból (még mindig) igen kedvező helyzetben van, a minőségi paramétereket (mint például az elért nyelvtudás szintjét, a nyelvhasználat területét) is vizsgálva viszont egyértelmű az angol nyelv egyre erősödő dominanciája.

Az idegen nyelvek szociokulturális kontextusa

Csak igen ritkán adatik meg a lehetőség alapvető nyelvpolitikai átalakulásokra, vagyis arra, hogy valamely fennálló szociokulturális keretben újradefiniálhassuk az egyes nyelvek funkcióját, szerepét és helyiértékét. Ilyen korszakos esély nyílt – ami egyúttal páratlan kihívást is jelentett – az 1990 körüli rendszerváltozás kapcsán a közép- és kelet-európai országokban, így hazánkban is. Ennek folyamányaként az idegen nyelvek területén azóta is sok minden mozgásban van: a „vasfüggöny” leomlásával markánsan átrendeződött a nyelvpolitikai erőter, a politikai, gazdasági és kulturális átalakulás a nyelvi szektort merőben új helyzet elé állította. Az orosz nyelv – legalábbis hivatalos – hegemoniájának felszámolása után, azaz a

kötelező orosznyelv-oktatás 1998/99-es megszüntetését követően, a közvélemény gyorsan és radikálisan elfordult ettől a nyelvtől, mialatt szünni nem akaró roham indult meg a „nyugati” nyelvi kínálatok, főleg az angol és a német irányában (vö. Földes 1994: 3 f.). Egy rendszeresen Magyarországon is oktató amerikai vendégtanár ebből az időből kissé poentírozottan így foglalja össze benyomásait: „More McDonald’s [..] More English. And more toilet paper”¹. Az idegen nyelvek és közvetítésük egész problematikája és teljes vertikuma tehát mind szervezési, mind tartalmi tekintetben ultimatív átalakulási folyamaton esett át. E helyütt csak néhány lényeges momentumot emelek ki:

(1) A lényegében feleslegessé vált orosz tanárok tömegeit Közép- és Kelet-Európa-szerte, így nálunk is, angol- vagy némettanárokká (valamint jóval kisebb mértékben franciatanárokká) „képezték át”², igaz, ezeket a programokat országról országra bizonyos sajátosságok, eltérések jellemezték.³ Mindazonáltal mindegyik országban közös volt az, hogy ez a – nálunk már az

¹ forrás: *Commonweal*, 1997/14

² Szerencsésebbnek tartom a „továbbképzés” terminust, hiszen az „átképzés” szó *át*-előtagja azt suggerálja, mintha valamiféle diplomacseréről vagy -váltásról lenne szó, holott az orosz tanárok új képesítésüket természetesen nem az orosz szakos oklevél helyett, hanem a mellé, annak kiegészítésére szereztek.

³ Egyes szomszédos országokban, pl. Szlovákiában, nem csak az orosz tanárokat, hanem más, problematikus tantárgyak (pl. világnézetünk alapjai/állampolgári ismeretek) oktatóit is kezdettől fogva szervezetten bevonták az átképzésbe.

1997/98-as tanévben lezárult, és már másutt is befejezés előtt álló – projekt posztgraduális kiegészítő képzés formájában a gyakorló orosz tanárokat a lehető rövidebb idő alatt egyik nyelvről a másikra igyekezett átirányítani. Magyarországon ennek a programnak a keretében 14 felsőoktatási intézményben 4900 tanár szerzett nyugati nyelvszakos oklevelet, zömük (több mint 2500 fő) németből.⁴ A koncepció középpontjában az a törekvés állt, hogy a tanárok meglévő nyelvtanítási kompetenciájára és tapasztalataira, valamint idegennyelvoktatás-módszertani ismereteikre és jártasságukra támaszkodjanak és erre a bázisra építve közvetítsék az új nyelv gyakorlati ismeretét és természetszerűleg a nyelvspecifikus elméleti-filológiai szakmai alapműveltséget.⁵

(2) A kvalifikált nyelvpedagógusok hiánya a legtöbb régióbeli országot a graduális képzésben is gyakorlati orientáltságú és mindenekelőtt rövidebb időtartamú tanárszakok tervezésére és megvalósítására ösztönözte. A tanárhiányon túl Paul (2001: 1545) nem hallgatja el azt a motívumot sem, hogy ezen intézkedés hátterében nem utolsósorban a Világbank elvárásai is meghúzódtak, amely Magyarországnak számára az oktatási szektor reformjára szolgáló kölcsönfelvételt

⁴ Más lapra tartozik, hogy a mintegy 15 ezer orosz tanár közül csak kb. 3200 vett részt az átképzési kurzusokon, és az állam által (pénzügyi tekintetben is) nagyvonalúan támogatott program kedvezményezettjeinek harmada gyakorlatilag nem orosz tanár volt (vö. Halász/Lannert 2000: 205). Ennek egyik oka, hogy a program utolsó éveiben a részvételt lehetővé tették valamennyi pedagógus számára, így akkorra az orosz tanárok kisebbségbe kerültek.

⁵ Csak lábjegyzetben említem meg, hogy ezzel az intézkedéssel az „átképzési inga” visszautótt, hiszen Magyarországon néhány évtizeddel ezelőtt ellenkező irányú átképzés zajlott. Ugyanis ismert politikai-ideológiai okokból az orosz a gimnáziumokban 1949-től 1956-ig, az általános iskolákban pedig egészen 1965-ig egyedüli idegen nyelv volt. Ahhoz, hogy e hatalmas oktatási feladattal hamarjában meg lehessen birkóznai, már akkor is nyelvtanárokat – elsősorban némettanárokat – kellett átképezni orosz tanárokká.

ilyen nyelvpolitikai programhoz és annak keretében „gyakorlatorientált” (értsd nyelvpedagógiai irányultságú) nyelvtanárképzés bevezetéséhez kötötte. Így jöttek létre nálunk az egyetemek és a főiskolák keretein belül a hároméves egyszakos nyelvtanárképzési szakok,⁶ melyek 2002 őszétől – az új bölcsészettudományi képesítési követelmények életbelépésével – e formában megszűnnek.

(3) Nemcsak új képzési formákkal, hanem számos új intézményalapítással (vagy reaktiválással) igyekeztek a nyelvtanárhiányos helyzetet enyhíteni. Így új egyetemek és főiskolák jöttek létre (pl. a Kodolányi János Főiskola⁷ Székesfehérvárott), másokat újrászerveztek (pl. a Pázmány Péter Katolikus Egyetemet Piliscsabán). Sok esetben már meglévő, de ezelőtt más szakmai irányú intézményeken alapítottak filológiai tanszékeket, pl. a Veszprémi Egyetemen egyetemi szinten angolt, németet és franciát, a Miskolci Egyetemen főiskolai szinten angolt és németet.

(4) További fontos ösztönzést jelentett a német nyelv tekintetében a germanisztika és a német nyelvtanárképzés számára a német kisebbség, amely egyre szabadabban artikulálhatta nyelvi és kulturális igényeit is.

(5) Mindezekén kívül valamennyi „nyugati” nyelvnek jól jött az az új motivációs háttér, amely abból adódott, hogy a tanulók a látványosan megnövekedett nyugati utazási és kapcsolatépítési lehetőségek (ösztöndíjak, külföldi munkavállalás) vonzerejét érezve – különösen kezdetben – óriási tanulási kedvet tanúsítottak.

A kilencvenes évek első felében fellépő robbanásszerű nyelvi keresletnövekedést itt csak egyetlen kiragadott példán szemlélte-

⁶ Hasonló stúdiumok indultak pl. Szlovákiában, míg Lengyelországban inkább önálló nyelvtanárképzési „kollégiumokat” (főiskolákat) alapítottak.

⁷ Neve kezdetben Kodolányi János Tanárképző Főiskola volt.

tem: míg a budapesti Goethe-Intézet 1988-ban 224 német nyelvórát tartott, ez a volumen nyolc év alatt, 1996-ig, igen látványos módon több mint meghússzorozódott, azaz 5 ezerre emelkedett (vö. Sietz adatait 1996: 58).

A nyugati nyelvek közül Kelet-Közép-Európában a németnek vannak a legrégebb, legszerteágazóbb és legmélyebb tradíciói, és ezáltal máig érezhető tartalékai. Az alábbi 1. táblázat adataival segítségével szemlélteti, hogy Kelet-Közép-Európában – Csehországban, Magyarországon, Lengyelországban és Szlovákiában – valamint Kazahsztánban ma (még) a német a leginkább ismert nyelv⁸. Ezek az adatok azonban nem árulják el azt, hogy a német nyelv kedvező számértéke mindenekelőtt az idősebb generációk körében elterjedt német nyelvtudásból adódik, vagyis hogy néhány év múlva már valószínűleg más statisztikai adatokkal – vagyis az angol nyelv irányába történő eltávolodással – kell számolnunk.

	angol		francia		német	
	EB	IMAS	EB	IMAS	EB	IMAS
Albánia	22	-	7	-	2	-
Belarusz	5	-	0	-	4	-
Bulgária	11	11	4	5	4	8
Csehország	16	21	2	3	33	33
Grúzia	2	-	0	-	5	-
Horvátország	24	-	2	-	16	-
Kazahsztán	2	-	0	-	8	-
Lettország	18	-	1	-	15	-
Lengyelország	11	25	3	5	13	27
Magyarország	6	14	1	2	8	21
Oroszország	23	23	3	3	12	12
Örményország	13	-	3	-	3	-
Románia	10	5	10	10	2	8
Szlovákia	12	16	2	3	19	23
Szlovénia	31	-	3	-	30	-
Ukrajna	3	-	0	-	1	-

1. táblázat • Az idegen nyelvet beszélők százalékos aránya Közép- és Kelet-Európában

⁸ forrás: IMAS International, Linz 1997 és EB = Central and Eastern Eurobarometer, Nr. 6

A 2. táblázat hazánk vonatkozásában még részletesebb, és ezáltal informatívabb.

A német nyelv tanulására, használatára és ápolására Magyarországon hagyományosan több – köztük igen aktuális – okot felsorolhatunk, közülük csak néhányat említek:

Németország messze a legfontosabb gazdasági és kereskedelmi partnerünk, de Ausztria és Svájc is a jelentősebbek között található. A külföldi befektetők tekintetében úgyszintén a német, osztrák és svájci cégek állnak vezető helyen. Egyes területeken (idegenforgalom) a német nemcsak az egyik, hanem jóformán az idegen nyelv Magyarországon. A német nyelvű média nálunk kimagasló népszerűségnek örvend. A televíziózásról készült egyik felmérés kimutatta, hogy a 14 legkedveltebb tv-csatorna közé csak magyar és német nyelvűek kerültek⁹.

A magyar kultúra egy évezrede szorosan összefonódott a némettel. Mivel ezen a helyen nem célok ennek részletes kifejtése, csak két aspektusra utalnék: (1) Magyarországnak a német nyelvterülettel kialakított sokrétű kapcsolatrendszerén túl a magyarországi németek is – a legnagyobb hazai nemzeti kisebbség – jelentős szerepet töltenek be. (2) II. József 1784-ben – az addigi latin helyett – a németet vezette be hivatalos és oktatási nyelvként. Egyik korábbi munkámban idevágó tények egész sorának alapján úgy fogalmaztam, hogy a magyar – és nyilván a kelet-közép-európai – szellemtörténet a német nyelv közreműködése nélkül csaknem elképzelhetetlen (Földes 1998: 68).

A német – mint fentebb említettem – Magyarországon a leginkább ismert nyelv; a brüsszeli Eurobarometer 1995-ös reprezentatív felmérése szerint a lakosság 6,1 százaléka rendelkezik német, 5,1 százaléka angol, 2 százaléka orosz, 0,9 százaléka francia és 1,4 százaléka egyéb nyelvismerettel.¹⁰

⁹ forrás: tvr-hét, 1996/34, 16. old.

¹⁰ forrás: Budapesti Zeitung, 2000/6, 10. old. és <http://europa.eu/int/comm/dg10/epo/eb.html>

ÉLETKOR	ÖSSZLAKOSSÁG	BESZÉLT NYELV										
		angol	cigány	francia	horvát	német	olasz	orosz	román	spanyol	szerb	szlovák
- 14	2 130 549	13 793	22 059	1 632	2 460	19 954	492	12 344	2 820	317	733	1 996
15 - 39	3 687 555	146 288	33 339	23 358	9 190	166 505	8 687	91 500	17 320	5 180	3 480	12 082
40 - 59	2 596 873	49 622	11 791	12 443	10 770	132 977	3 939	40 022	9 911	1 922	4 140	21 278
60 -	1 959 846	19 610	3 816	15 771	13 430	142 781	3 419	13 553	19 304	773	8 246	33 496
összesen	10 374 823	229 313	71 005	53 204	35 850	453 217	16 537	157 419	49 355	8 192	16 599	68 852

Ebből: nem anyanyelvként

	941 340	228 931	22 933	52 957	18 297	416 182	16 373	7 137	40 625	7 137	13 646	56 107
--	---------	---------	--------	--------	--------	---------	--------	-------	--------	-------	--------	--------

2. táblázat • A magyarországi lakosság nyelvtudása (az 1990. januári népszámlálási adatok alapján)

	ált. iskola (első idegen nyelv)	szakmunkás- képző	szakközép- iskola	gimnázium	idegen nyelv -tanítás a felsőoktatásban	nyelvszakos hallgatók
angol	331 602	18 950	127 211	128 601	36 480	6 415
francia	6 174	1 442	7 287	19 628	3 828	1 429
német	347 802	40 098	105 541	103 456	19 946	4 746
orosz	5 248	1 475	1 468	3 088	1 569	706

3. táblázat • Idegen nyelv-oktatás Magyarországon az 1999/2000. tanévben (a tanulók száma szerint)

	angol	francia	német	orosz	egyéb
Állami ált. iskolák	158 776	13 193	197 988	36 242	169
Speciális nyelvi programot kínáló állami ált. iskolák	22 605	1 390	20 605	519	—
Műszaki iskolák	32 843	2 842	69 161	24 507	375
Kéttannyelvű gimnáziumok	57 232	6 808	47 126	8 584	2 234
Nyelvtanulók összlétszáma	370 411	33 785	423 039	82 459	7 047

4. táblázat • Idegen nyelv-oktatás Szlovákiában

A német nyelv tradíciói sokrétűek úgy is, mint közvetítő nyelv, mint kisebbségi nyelv, mint művelődési nyelv, mint oktatási nyelv¹¹ és mint iskolai idegen nyelv is.

A továbbiakban ez utóbbi területre összpontosítok valamennyi idegen nyelv vonatkozásában.

Az idegen nyelvek kvantitatív helyzete

Bizonyos tekintetben néhány kelet-közép-európai államban, így Magyarországon, Cseh-

¹¹ Például a német az oktatás médiumaként is szolgál számos ún. kéttannyelvű iskolában.

országban és Szlovákiában – megelőzve az angolt! – a német nyelv áll az első helyen.¹² Így például a statisztikákból kideríthető, hogy Magyarországon (vagy akár Szlovákiában) az első idegen nyelvet tekintve a néme-

¹² A korábbi „keleti blokk” országait illetően a német például Kazahsztánban és Grúziában szintén első helyen szerepel, igaz, holtversenyben az angollal (vö. Davidheiser 1998: 194). A legtöbb másik államban az angolé a vezető szerep, míg a németé a második hely. Örményországban, Azerbajdzsánban, Bulgáriában, Jugoszláviában, a Moldova-Köztársaságban és Romániában viszont az angol elsősége mellett a francia is megelőzi a németet, sőt Moldovában és Romániában még az orosz is.

tül tanulók részaránya az általános iskolákban az angolul tanulókéét 5 (Szlovákiában 25) százalékkal meghaladja¹³ (vö. a 3. és a 4. táblázatot). Továbbá Magyarországon (de pl. Szlovákiában vagy Lengyelországban is) a szakmunkásképzőkben a német aránya több mint a duplája az angolénak (lásd a 3. és a 4. táblázatot).¹⁴

Az eddigi „állami nyelvvizsgák” megosz-lása is a német nyelv mennyiségi erősségét támasztja alá. Ugyanis mind a honosított nyelvvizsga-bizonyítványok, mind a Rigó utcában (Idegennyelvi Továbbképző Köz-pont) sikeresen letett nyelvvizsgák száma németből magasabb, mint angolból (vö. Paul 2001: 1548).

A fenti helyzettel szemben sok nyugati szakmai tudósítás más – sőt ezzel ellentétes – nyelvi konstellációról, ill. erőviszonyokról számol be azért, hogy a német nyelv helyzetét pesszimistább, a többiekét (főleg az oroszét és a franciáét) optimistább beállításba helyezi. Például Paulston (1998: 3) úgy látja, hogy Közép- és Kelet-Európában jelenleg az angol váltja fel az orosz. Ezzel a mondatával áttételesen azt a látszatot kelti, mintha az orosz nyelv a régióban bármikor is valódi elterjedtségnek és népszerűségnek örvendett volna. Glücker, a neves bambergi nyelvészprofesszor így vélekedik: „Közép- és Kelet-Európában és a FÁK tagországaiban mindenütt stagnál a németoktatás iránti érdeklődés, míg az angol és a francia iránti még mindig dinamikusan fejlődik” (1996: 11).¹⁵

¹³ Hogy a német értékei Szlovákiában magasabbak, mint nálunk, az azzal magyarázható, hogy azok régebbiek (1994-ből valók), mint a magyarországiak (2000-ből). 1994-ben Magyarországon is hasonló arányokról számolhattunk volna be.

¹⁴ A tanulmányban felhasznált számadatok – amennyiben másként nem jelölöm – az Oktatási Minisztérium évenként megjelenő Statisztikai tájékoztatójából származnak. Mivel az idegen nyelvek a téma, az idézett számadatokban nincs benne a német mint nemzetiségi (kisebbségi) nyelv oktatása. A szlovákiai adatok Kern cikkéből származnak (1997).

¹⁵ A cikkben szereplő valamennyi idegen nyelvű idézet magyarra fordítása tőlem származik: F. Cs.

Ehhez azt fűzhetnénk hozzá, hogy a francia Kelet-Közép-Európában hagyományosan meglehetősen alárendelt szerepet játszik és ezért marginális pozícióját a német (és az angol) centrális helyzetével aligha lehet egy napon említeni (vö. pl. a 2. és a 3. táblázatot). Csupán Délkelet-Európa néhány régiójában van a franciának többé-kevésbé stabil pozíciója. Más írásaimban már kifejtettem azt a nézetemet, hogy az orosz mellett a francia tekinthető – az angol és a német árnyékában – a rendszerváltozás kapcsán kialakult új nyelvi „lapleosztás” vesztesének (Földes 1994: 5).¹⁶

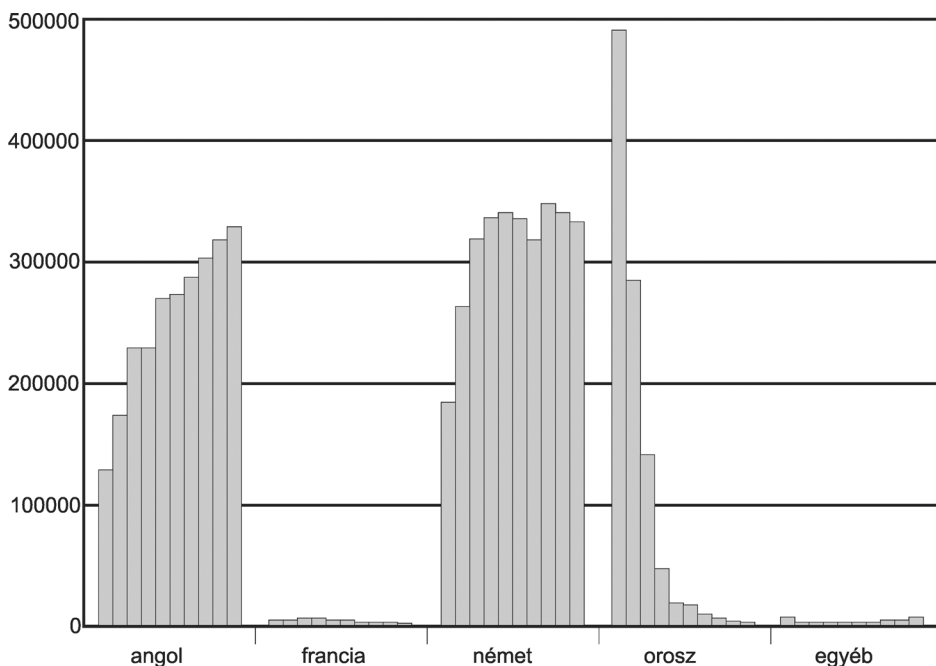
A számok ismeretében összefoglalható, hogy a kelet-közép-európai országokban – így Magyarországon is – kvantitatív tekintetben a német nyelv dominál. Bár fontos a mennyiség, nem mindig döntő! Ezért vizsgáljunk meg az idegen nyelvek erőterében néhány idevágó aktuális fejlődési irányt és tendenciát.

Az idegen nyelvek az oktatás közegében

Az 5. ábráról leolvasható a magyarországi általános iskolai nyelvtanításban részesülő tanulók impozáns száma (ismét nem számítva a német, mint kisebbségi nyelv adatait).

Világosan látható, hogy az 1990/91-es tanévtől az orosz nyelvtanítás volumene drámaian csökken, mialatt egyre több gyerek tanul németül és angolul. (Ennél az iskolatípusnál különösen jól megfigyelhető a francia elenyészően csekély részesedése.)

¹⁶ Mindazonáltal az utóbbi egy-két évben némileg növekszik a francia nyelv iránti érdeklődés az EU-tagjelölt országok némelyikében, így Magyarországon is, mivel számos polgár gyakran nem kis meglepetéssel kénytelen tapasztalni, hogy a francia az európai hatóságok és szervezetek munkanyelveként sokkal fontosabb szerepet játszik, mint azt Kelet-Közép-Európából szemlélve feltételezni szokták. Ezt példázza többek között a gráci székhelyű Európai Modern Nyelvi Központ, amelyben a rendezvények munkanyelve dominánsan az angol és a francia.

5. ábra • A tíz-tíz oszlop az 1990/91 és 1999/2000 közötti tíz tanévet jelöli

Az alapvető átállás rendkívül gyorsan történt, alig három év alatt: míg az 1989/90-es tanévben nem kevesebb, mint 928 ezer gyerek tanult orosz és mindössze 275 ezer „nyugati” idegen nyelvet, addig 1992/93-ban már csak 200 ezren tanultak orosz és már 975 ezren „nyugati” nyelveket.

Az adatokat közelebbről megvizsgálva feltűnik, hogy az egész megfigyelési periódusban a német megőrzi ugyan vezető státusát, de fejlődési dinamikája nem olyan töretlen, mint az angolé. Az is megállapítható, hogy 1998/99 óta az angol növekedése lényegében a német kárára történik. Hogy ebből prognosztizálható-e az angol élre kerülése, az, ha még nem is abszolút biztos, de megítélesem szerint igen valószínű.

Glück (1996: 11) azon előrejelzéséhez, hogy a közeljövőben az orosz iránti kereslet a német kontójára fog emelkedni – legalábbis Magyarország és Kelet-Közép-Európa esetében – nem csatlakozom. Már csak azért

sem, mert a közvetlen szomszédos állam nem is Oroszország, hanem Ukrajna és a Szovjetunió utódállamaiban a kelet-közép-európaiakkal folyó kommunikációban tapasztalataim szerint lehetőleg kerüljük az orosz és nyomatékosan az angolt (ritkábban a németet) forszírozást. A Társadalomkutatási és Informatikai Egyesülés (Tárki) felmérése alapján az orosz a megkérdezettek kevesebb, mint egy százaléka tanulná szívesen, szemben pl. az 1972-ben és 1982-ben kimutatott 17 százalékkal¹⁷. Úgyszintén sokatmondó egy most lezárult tízéves hazai neveléstudományi kutatási projekt azon eredménye, mely szerint a nem-roma osztályokban mindenekeelőtt angolt vagy németet választanak, míg a roma osztályokban gyakran csak orosz lehet tanulni; egyrészt, mert az orosz tanároknak sok esetben csak így tudnak munkát biztosítani, másrészt, mert a ro-

¹⁷ Heti Világgazdaság, 1999/34, 59 ff.

mák esetében vélhetően kevésbé kell tartani a szülők tiltakozásától.¹⁸

A tanulók egyre növekvő számának árnyékában a nyelvtudás szintje már problematikusabb. E tekintetben Magyarország a nemzetközi összehasonlításban szégyenteljes helyezéssel kénytelen szembenézni:¹⁹ egy EU-tanulmány szerint azoknak a száma, akik egy idegen nyelven sem beszélnek, egész Közép- és Kelet-Európában állítólag hazánkban a legmagasabb (a lengyeleknél és a cseheknél az eredmény legalább kétszer ilyen kedvezően alakult, de a románok is jobban szerepeltek nálunk; a legszebb bizonyítványt Lettország, Szlovénia és Litvánia kapta). Az osztrákok körében, akik pedig anyanyelvük révén a nemzetközi „nyelvi piac” *ab ovo* előnyösebb helyzetben vannak – Terestyéni (1999: 170) kutatási eredményei szerint – a „jó” idegen nyelvismeret kétszer olyan gyakori, mint a magyaroknál. A kimutatott 4,6 százalékos nyelvtudási aránnyal a magyarok egész Európában – Albánia előtt – az utolsó előtti helyet foglalják el (vö. *Central and Eastern Eurobarometer* Nr. 6, 1996, *Budapester Zeitung*, 2000/6, 10. old. és Manherz/Knif/Hajdú/Árkossy et al. 1999: 156)²⁰ Ami még szomorúbb, hogy a Magyarországon végzett felmérések alapján az érettségizettek 90 százaléka nem rendelkezik használható idegennyelv-ismerettel (vö. Terestyéni 1999: 169). Ha az elért kompetencia-szintet is figyelembe vesszük,

vagyis, hogy melyik nyelven teszünk szert leginkább funkcionális ismeretekre, úgy – mint a 3.2. pontban látható lesz – különösen nyilvánvaló az angol irányába történő elmozdulás.

A népszámlálási adatokból kiderül, hogy 1941-ben tizenkétszer többen tudtak németül, mint angolul, míg 1990-ben a némettudás nagyságrendje már a kétszeresét sem érte el az angolénak, pontosabban már csak 84 százalékkal volt magasabb annál (Földes 1998: 69f). A másik oldalról nézve: az 1941. évihez viszonyítva 1990-ig 30 százalékkal csökkent a németül tudók száma, míg az angolul tudóké rendkívül impozáns módon 350 százalékkal nőtt. Vagyis a tendencia a napnál is világosabb.

A nyelvek nálunk kialakuló/kialakult szociolingvisztikai profilja tekintetében tanulságos korrelációk figyelhetők meg (vö. már a korábbi munkáimban megfogalmazott felvetéseimet is, pl. Földes 1994: 5 ff.).²¹ Először is pregnáns kelet-nyugati területi preferencia-különbség áll fenn: a német nyelvterület közelében, azaz az osztrák határ mentén a német dominál, keletre haladva viszont az angol erősödik. (Ugyanez a helyzet például Csehországban, Szlovákiában és Lengyelországban is.) Ennek fényében nehezen értelmezhető Barabás László, a Nyelvvizsgákat Akkreditáló Testület elnökének kijelentése, mely szerint „Kelet-Magyarországon” a német „az első”, „az ország középső és nyugati részén” viszont „az angol vezet”²², hiszen éppen fordítva igaz. Az egyes nyelvek megoszlásában természetesen a kulturális hagyományok és az etnikai viszonyok is nem lebecsülendő szerepet játszanak. Így nyilvánvalóan a német kisebbségek által lakott területeken a németet (a nemzetiségi

¹⁸ Magyar Nemzet, 2000. dec. 9., 1. és 5. old.

¹⁹ Mi a helyzet a Nyugat-Európában olyan gyakran és szívesen emlegetett Magyarország-képpel, amely bennünket poliglott országként és páratlan nyelvtelenséggel megáldott lakosokként tart nyilván? Mára csak egy klisé?

²⁰ Mivel ezek a felmérések gyakorlatilag az adatközlők önbevallásán alapulnak, eredményeinek véleményem szerint csak korlátozott a validitása. Hiszen minden köznapi tapasztalat eklatánsan ellentmond a fentebbi lesújtó ítéletnek: e sorok írója aligha tudja elképzelni, hogy az idegennyelv-tudás mondjuk Londonban, Párizsban vagy Madridban elterjedtebb lenne, mint nálunk.

²¹ Terjedelmi okokból eltekintek a számszaki adatok felsorolásától, és kimondottan az eredmények bemutatására és következtetésem megfogalmazására szorítokom.

²² forrás: *Budapester Zeitung*, 2001/13, 17. old.

oktatáson kívül idegen nyelvként is) általában többen választják, mint az angolt.²³

Vizsgálataim szerint mélyebb kutatásokra érdemes szociolingvisztikai implikációkat is felfedezhetünk. Az adott település típusa és a választott iskolai idegen nyelv között összefüggés mutatkozik; minél kisebb a helység (község, kisváros), annál inkább németül tanulnak és fordítva, minél nagyobb városról van szó, annál erősebb az angol helyzete. A képzési szint (alsó, felső tagozat, középiskola stb.) és az iskolatípus (gimnázium vagy szakmunkásképző) is minden bizonnyal korrelál a nyelvi preferenciával. Így az általános iskolákban a német egyértelműen vezet, a szakmunkásképzőben közel azonos a két nagy nyelvet tanulók aránya (bár az utóbbi időben az angolé kicsit nagyobb), a gimnáziumokban viszont már érezhetően többen tanulnak angolul, miközben a felsőoktatást az angol nyelv szinte elsősorú dominanciája jellemzi. Ehhez a megfigyeléscsoporthoz tartozik az is, hogy ugyanazon képzési szakaszban, pl. a középfokú oktatásban, a német részaránya a szakmunkásképzőkben a legnagyobb és a gimnáziumokban a legkisebb (vö. a 3. és a 4. táblázatot).

A fentebb vázolt tendencia, vagyis hogy a németet inkább (a) vidéken kis településeken, (b) alacsonyabb osztályfokozatokban és (c) a kevéssé műveltségorientált iskolatípusokban (mint pl. a szakmunkásképzőkben, már amennyiben ott egyáltalán van nyelvoktatás) tanulják, míg az angolnál ez éppen fordítva alakul, érdekes módon az egész közép- és kelet-európai térségben kimutatható.

²³ Más országok tapasztalatában is akadnak hasonló (pl. Romániában a hagyományosan „szász” és „sváb” régiókban), sőt ennél érdekesebb jelenségek is, pl. Észtországban, ahol Mohr (2001: 1685) meglátása szerint az észt gyerekek zöme az angol után második helyen, de a franciát nagyságrendekkel megelőzve németet választ, ugyanakkor az orosz anyanyelvű/nemzetiségű tanulók sokkal gyakrabban tanulnak franciául, mint németül.

A szociális rétegződés szempontjából is figyelemreméltó összefüggéseket lehet feltárni: az ún. „egyszerűbb” családok gyermekei – statisztikailag szemlélve – jobbára németet tanulnak, ugyanakkor az iskolázottabb szülők a gyerekeiket inkább az angolos csoportokba iratják.

Amennyiben tehát a nyelvoktatás tekintetében a – bárhogyan is értelmezett – minőség egyes indikátorait figyelembe vesszük, az eredmény hátrányos a németre nézve, míg kedvezőbb képet kapunk az angol esetében. Itt csak három szemléltető példát emelnék ki: bár a szakközépiskolákban az 1999/2000-es tanévben csak 19 százalékkal többen tanultak angolt, mint németet, a speciális tantervű (azaz emelt óraszámú) osztályokban tanulók száma az angol esetében 27 százalékkal haladta meg a németül tanulókéét. A gimnáziumokban az angoltanításnak a németoktatással szembeni számbeli fölénye 24 százalékra tehető, viszont az 1999/2000-es tanévben az angoltól érettségizők száma nem kevesebb, mint 45 százalékkal szárnyalta túl a németből érettségizőkéét (vö. *Magyar Nemzet*, 2000. máj. 18., 2. old.). Ha az adott nyelvben elért kompetencia-szintet is vizsgáljuk, kiderül, hogy az angolosok lényegesen előbbre jutnak, mint a németesek. Ezt legszemléletesebben a Terestyéni-féle kutatás (1999: 167) eredményei demonstrálják (lásd az 5. táblázatot).

Az angol nyelvnek – mint a nemzetközi tudomány nyelvének – felsőoktatásbeli széleskörű dominanciája a 6. és 7. táblázatból világosan kiderül.

A 6. táblázat egyrészt az angol fokozatos és folyamatos térnyerését, másrészt az orosz visszaszorulását mutatja.

A 7. táblázat jól szemlélteti, hogy ma már jóformán valamennyi intézménytípusban a legtöbb hallgató angolt tanul. Az 1998/99-es akadémiai évben egy intézmény volt, amelyikben a német – ha csak egy fővel is – megelőzte az angolt: éspedig a Rendőrtiszt

	angol	francia	német	olasz	orosz	egyéb
szinte semmit	9	16	6	9	30	26
nagyon keveset	39	32	47	43	44	43
tűrhetően	28	32	27	26	13	5
jól	20	18	17	13	12	10
kiválóan	4	2	3	9	1	16
összesen	100	100	100	100	100	100
a megkérdezettek száma	208	36	270	22	148	57

5. táblázat • Az elért nyelvi szint
(mennyire tudja az adott nyelvet – önbecslés alapján, százalékban)

	1990/91	1993/94	1996/97	1998/99	1999/2000
angol	23 922	30 502	34 935	36 772	36 480
francia	2 494	3 394	3 797	3 506	3 828
német	13 760	17 316	20 358	20 210	19 946
orosz	7 275	4 226	2 696	1 966	1 569

6. táblázat • Az idegen nyelv-oktatásban résztvevők számának alakulása
a magyarországi felsőoktatási intézményekben
(a bölcsész- és a nyelvtanári szakok nélkül)

Intézménytípus	angol	francia	nyelvet tanulóknak a száma				spanyol	összesen
			latin	német	olasz	orosz		
Tudományegyetemek	3 710	942	1 504	2 252	584	292	527	9 811
Műszaki egyetemek	4 647	488	3	841	136	98	212	6 425
Műszaki főiskolák	4 646	198	0	2 751	81	85	16	7 777
Tanárképző főiskolák	1 905	136	386	948	25	129	3	3 532
Tanítóképző főiskolák	2 974	434	0	2 079	179	130	4	5 800
Óvóképző főiskolák	404	0	0	444	0	48	0	897
Közgazdasági főiskolák	4 453	637	0	3 024	394	406	369	9 283
Művészeti intézmények	694	49	30	325	123	1	4	1 226
Agrártudományi egyetemek	2 547	179	178	1 951	105	108	34	5 102
Mezőgazdasági főiskolai karok	1 522	76	0	1 042	15	85	8	2 748
Orvostudományi egyetemek	1 232	80	966	288	28	20	24	2 638
Egészségügyi főiskolai karok	1 975	14	977	899	0	0	0	3 865
Hittudományi egyetemek	787	152	1 109	524	130	20	69	2 791
Hittudományi főiskolák	1 354	146	279	765	130	45	11	2 730
Alapítványi főiskolák	2 430	139	0	1 217	121	14	183	4 104
Katonai főiskolák	307	32	0	125	28	19	0	511
Magyar Testnevelési Egyetem	173	0	0	81	0	0	0	254
Államigazgatási Főiskola	201	69	0	107	0	0	0	377
Rendőrtisztai főiskola	200	26	0	195	26	35	0	482
Zrínyi M. Nemzetv. Egyetem	318	31	0	88	16	34	0	487
összesen	36 480	3 828	5 432	19 946	2 121	1 569	1 464	70 840

7. táblázat • Idegen nyelv tanulóknak a magyarországi felsőoktatási intézményekben
1999/2000 (a bölcsész- és a nyelvtanári szakos hallgatók nélkül)

		H	PL	RUS	F	NL	J	USA
		angolul						
olvasok	gyakran	65	51	16	79	93	85	[100]
	néha	11	21	34	12	3	7	-
publikálok	gyakran	40	42	2	51	59	49	[100]
	néha	9	5	5	16	30	21	-
levelezek	gyakran	41	42	8	61	68	34	[100]
	néha	12	12	7	9	21	31	-
előadásokat hallgatók	gyakran	43	40	2	66	79	31	[100]
	néha	19	14	6	11	17	32	-
előadásokat tartok	gyakran	25	23	-	48	52	22	[100]
	néha	14	14	3	15	25	23	-
		németül						
olvasok	gyakran	32	33	7	7	37	9	5
	néha	17	30	13	23	34	24	22
publikálok	gyakran	14	5	2	2	8	1	-
	néha	7	14	1	4	15	1	8
levelezek	gyakran	22	16	3	4	15	5	5
	néha	15	19	2	6	24	9	3
előadásokat hallgatók	gyakran	21	16	-	3	22	-	2
	néha	14	14	5	11	31	6	8
előadásokat tartok	gyakran	12	9	1	1	9	-	-
	néha	10	7	-	4	12	4	3

8. táblázat • A kutatók nyelvhasználata a vizsgált országokban (százalékosan)

Főiskola, ahol 193 fő tanult németül, míg 192 angolul. Az 1999/2000-es évben a német csak az óvóképző főiskolákon vezet. Ez a táblázat is megerősíti a 3.2. pontban kifejtett tézisémet az angol és a német nyelv között egyre markánsabban kialakuló presztízs-, imázs- és munkamegosztásról. Ennek jegyében megállapítható, hogy az angol számszaki előnye a némethez képest az egyetemeken nagyobb, mint a főiskolákon. Így pl. az orvostudományi egyetemeken (újabbban centrumokban) több, mint négyszer annyi hallgató tanul angolt, mint németet, míg az egészségügyi főiskolai karokon az angolul tanulók száma csak bő kétszerese a németül tanulóknak. Analóg a helyzet a pedagógusképzésben is, hiszen a tanárképzésben az angolul tanulók aránya jóval nagyobb mértékben haladja meg a németül tanulókéét, mint a tanítóképzésben, míg az óvóképzésben a német áll első helyen. Mindez azt mutatja, hogy az angol mindenütt úgymond a magasabb minőség indikátoraként is felfogható. Poen-

tírozva azt is mondhatnánk: a tudományos csúcsteljesítmények nyelve az angol!

Az idegen nyelvek használata a tudományos élet példáján szemléltetve

Az alábbiakban az egyes idegen nyelvek használati megoszlását vizsgáljuk meg, különös tekintettel a tudományos publikációk elkészítésének és azok recepciójának nyelvére.

A nemzetközi egybevetés azt mutatja, hogy Magyarországon az angol előretörése mellett a német nyelv hagyományosan e területen is fontos szerepet játszik. Ammon (1998: 120) néhány ország – Magyarország, Lengyelország, Oroszország, Franciaország, Hollandia, Japán és az USA – viszonylatában százalékosan kifejezve összehasonlította, hogy milyen mértékben, ill. gyakorisággal használják a kutatók az angol és a német nyelvet.

A német nyelvhasználat Magyarország (és Lengyelország) esetében felderített rela-

	H	PL	RUS	F	NL	J	USA
angoltudás (%)	87	84	77	98	100	99	100
némertudás (%)	69	84	46	47	97	67	67

9. táblázat • A kutatók nyelvismerete az egyes országokban

publikációk nyelve	1960	1970	1980	1990	1992	1994	1996	1998
a könyvpublikációk száma								
angol	38	106	384	277	239	223	140	143
francia	22	25	39	23	17	24	14	14
német	81	109	115	146	105	105	72	71
orosz	29	28	82	23	5	6	12	10
példányszám (ezer)								
angol	84	199	400	1380	733	438	296	276
francia	48	49	65	50	27	59	34	16
német	318	507	776	1338	399	379	226	305
orosz	216	229	456	40	6	9	21	20

10. táblázat • A Magyarországon megjelent könyvek – nyelvek szerint

tíve magas arányának magyarázatára spontán az a feltevés kínálkozik, hogy e nyelv itt talán elterjedtebb, mint a többi vizsgált államban. A 9. táblázatból (Ammon 1998: 113) kiviláglik, hogy ez korántsincs így. A százalékos arányokból arra következtetnek, hogy a németet a magyarországi kutatók nem azért használják a nemzetközi átlagnál gyakrabban, mert azt jól beszélik, hanem azért, mert annak a valóságosnál (azaz a nemzetközi átlagnál) nagyobb kommunikatív szerepet és határfokot tulajdonítanak a nemzetközi porondon.

A fenti adatok arra engednek következtetni, hogy az angol a publikációk nyelveként is élre tör, míg a német visszaszorul.²⁴ Kutatásaim alapján azonban a kép tovább árnyalható, mint azt a 10. táblázat is mutatja a magyarországi legfontosabb publikációs nyelvek alakulásáról (könyvek esetében):²⁵

²⁴ Glatz (2001) kifejti: „a diszkriminatív magatartás a német nyelvvel szemben 1945 után [...] deformitást idézett elő több tudományág és több szakma művelésében, ahol a német nyelvű hagyomány vagy a német szakirodalom alapvetőnek számított”.

²⁵ Köszönöm szépen a Központi Statisztikai Hivatalnak, hogy az adatokat rendelkezésemre bocsátotta.

Látható, hogy a mennyiségi tendencia 1990-ig mindkét nagy nyelv – főként az angol – esetében emelkedő volt, míg 1990 óta mindkét nyelv esetében csökkenő. Ma az a jellemző, hogy angolul több tétel jelenik meg, németül viszont magasabb példányszámú kötetek látnak napvilágot. Feltételezem, hogy ez a különbség az eltérő szövegfajtákból adódik, vagyis abból, hogy nem ugyanolyan jellegű könyveket adnak ki a két nyelven. A 11. táblázat²⁶ ezt bontja ki:

A hipotézis beigazolódni látszik, hiszen az angol a szaktudományos publikációk (és a szakkönyvek) terén vezet, míg a német a tudományos-népszerű könyveknél áll első helyen. Ezzel a látélet is a két nyelv korábban felvázolt eltérő szerepét támasztja alá.

Attitűdök és beállítódások

Vizsgálataimból arra következtetnek, hogy az egyes nyelvek tanulása iránti motiváció egyrészt egymástól is igencsak elkülönül, másrészt a motiváció erőssége, iránya és jellege

²⁶ Ezekért az adatokért is a KSH-nak és a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesületének tartozom köszönettel.

	db.	pld.	db.	pld.	db.	pld.	db.	pld.	db.	pld.	db.	pld.
angolul												
	1980		1990		1995		1996		1997		1998	
szaktudományos	241	118	34	27	21	9	8	4	9	4	5	2
tudományos-népszerű	88	151	82	1043	16	76	17	89	31	82	50	192
szakkönyv	105	88	168	204	128	155	108	180	112	96	69	61
franciául												
	1980		1990		1995		1996		1997		1998	
szaktudományos	7	6	1	1	2	1	-	-	-	-	-	-
tudományos-népszerű	15	38	2	17	6	38	4	17	6	14	7	11
szakkönyv	15	17	15	26	4	1	9	14	2	1	2	2
németül												
	1980		1990		1995		1996		1997		1998	
szaktudományos	36	31	8	15	4	5	1	1	-	-	1	1
tudományos-népszerű	37	363	59	823	21	141	17	75	25	84	45	282
szakkönyv	21	19	41	133	32	44	39	77	42	41	16	11
oroszul												
	1980		1990		1995		1996		1997		1998	
szaktudományos	14	25	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
tudományos-népszerű	21	103	-	-	3	6	1	3	2	4	3	15
szakkönyv	99	64	14	16	-	-	10	13	1	1	3	2

11. táblázat • A Magyarországon megjelent publikációk darab- és példányszáma (ezrekben)

ma más, mint korábban volt. Például a németet egyre kevésbé szellemi és kulturális jelenségekkel történő intellektuális találkozások nyelveként érzékelik és választják, hanem gyakorlati kommunikációs eszközként, melynek birtoklása a beszélőt szakmai és gazdasági előnyökhöz juttathatja. Ennek fényében csak részben érthetők egyet Náray-Szabó Gábor oktatási minisztériumi államtitkárral, aki egyik konferencia-előadásában a némettanulás „leggyakoribb okai-ként” Magyarországon „történelmi, kulturális, turisztikai és gazdasági okokat” nevez meg.²⁷ Vagyis megítélésem szerint a németnek ma Magyarországon (valamint Közép- és Kelet-Európa-szerte) más a státusa és presztízse, mint Nyugat-Európában sokhelyütt. Míg pl. a német Franciaországban vagy Belgiumban igényes és nehéz szelekciós tárgyának minősül, amelyet főként a műveltségorientáltabb családok gyermekei nem utolsósorban kulturális motivációk által vezérelve tanulnak (vö. pl. David 1993: 242f), addig ugyanezen nyelv Európa keleti térfelén fo-

kozatosan elvesztette korábbi kultúrahordozó, illetve műveltségközvetítő funkcióját, és mindinkább pragmatikus-rationális okokból vonzza a tanulókat, akik azt gyakorlati kommunikációs nyelvként kívánják maguk számára definiálni, és így azt későbbi szakmai előmenetelük, határon átnyúló regionális mobilitási lehetőségeik²⁸ reményében és mindennapjaikban a jobb élet- és kereseti esélyekben bízva tanulják. Az angol nyelv viszont a nemzetközi kommunikáció, a tudomány, a számítógép és nem utolsósorban a modern „életérzés” nyelveként egyre emelkedő népszerűséggel, tekintéllyel és presztízzsel bír.

Mindazonáltal érdekes adalékokkal szolgál a nyelvek tanulók általi megítélésének érzelmi dimenziója is. Terestyéni (1996: 10 ff.) magyar fiatalokat kérdezett meg az egyes idegen nyelvek tanulási motivációiról. Akármennyire divatos nyelv is az angol, egyedül a német esetében kerültek napvilágra olyan emocionális indítékok, mint a nyelvországok – itt: a németek és az osztrákok – iránti

²⁷ forrás: Der neue Pester Lloyd, 2001/13, 5. old.

²⁸ Pl. munkavállalás vagy tanulmányi lehetőségek Ausztriában.

szimpátia, például olyan formában, hogy „ők a barátaink és szövetségeseink”. Sokkal több magyar fiatal tartja a németet könnyűnek (9 %) mint pl. az angolt (4 %) – vö. Terestyéni (1996: 14f). Ezt a megelőlegezett szimpátiát a hatékonyabb németoktatás szolgálatába lehet állítani, hiszen olyan tartalékokra utal, amelyekre a jövőben céltudatosabban építhetünk.

Összefoglalás

Megállapítható, hogy Magyarország idegen nyelvi térképe a rendszerváltozás óta alapvetően átalakult. Az orosz nyelv térvesztésével párhuzamosan a „nyugati” nyelvek oktatása, ismerete és használata sokoldalúan megerősödött. Az idegen nyelvek tanulása és tudása határozottan felértékelődött, a megnövekedett és átstrukturálódott munkaerőpiaci igényekre reagálva évről évre több és alaposabb nyelvtudású fiatal kerül ki az iskolák padjaiból valamint a főiskolákról és egyetemekről. Az egyes nyelvek súlyát, rangját és szereposztását tekintve sajátos helyzet van kialakulóban. Az angol és a német nyelv Magyarországon (éppúgy, mint Közép- és Kelet-Európa-szerte) az elmúlt bő évtizedben – legalábbis numerikus tekintetben – egyaránt számottevő konjunktúrának örvend. Egyidejűleg értelmezve a számokat, jól látható, hogy az angolnak dinamikusabb a növekedési üteme, és mint „univerzális nyelvnek” a pozíciója egyre gyorsabban, szélesebb körben és tartósabban megszilárdul. Ez nemritkán a többi idegen nyelv rovására történik. A tágabban értelmezett régióból számos kutató is hasonló – sőt radikálisabban megfogalmazott – aggályokat lát, pl. Djukanovic (2001: 1661), a jugoszláviai nyelvész úgy véli, hogy az angol terjedése és favorizálása más nyelvek, főleg a német létét veszélyezteti. Ilyen diszkriminatív lépésnek tekinthető szerintem az a rendelet, amely Lettországon az angolt írja elő kötelező első idegen nyelvként. (vö. Mohr 2001: 1684).

A rendszerváltozás utáni években a nemzetközi szakirodalomban számos nyelvész, nyelvpolitikus és nyelvpedagógus (pl. Pfeiffer 1992: 94) mélyen gyökerező a kelet-közép-európai tradíciók fényében és a hirtelen újból fellendülő dinamikus és széleskörű érdeklődés láttán túlértékelte a német nyelv potenciálját, és alábecsülte az angol nemzetközi hátszelét (melyet akarva-akaratlanul maguk a németek és osztrákok is táplálnak). Akkor Scheuringer (1993) egyik tanulmányát optimistán *A német mint régi és új kelet-közép-európai Lingua franca?* címmel jelentette meg. Ma már világos, hogy az angol Kelet-Közép-Európában, így Magyarországon is, egyre megkerülhetetlenebbé válik és nyelvi tekintetben e régió is felzárkózik az angol nyelv nemzetközi diadalmenetéhez, sőt hegemoniájához, holott a történelmi-kulturális hagyományok és a földrajzi fekvés a német nyelv mellett szólnának.

Kitekintés

Az idegen nyelvek és oktatásuk mindig is különféle nyelv- és művelődéspolitikai aspirációk, ill. döntések és társadalmi interakciók erőterében mozogtak. Ennek megfelelően a fejlődési tendencia korántsem egyenes vonalú. Ma is nagyon kedvező befolyást gyakorol számos politikai-adminisztratív és szociális tényező az idegen nyelvi szektorra (pl. az európai és világméretű mobilitás új lehetőségei, a nyelvtanulás és a nyelvtudás megnövekedett presztízse stb.), míg egyes intézkedések a 90-es évek kezdetén elindult fellendülés ellen hatnak. Az utóbbiak közé tartozik pl. a 269/2000 (XII. 26.) számú kormányrendelet, amelynek 6. paragrafusa 4/a pontja értelmében 2001-től az egyetemi és főiskolai felvételi vizsgákon már csak egy nyelvvizsga után adható pluszpont. Ez aligha fogja az ifjúságot második és további idegen nyelvek intenzívebb tanulására ösztönözni.

Különösen az EU-csatlakozás fényében a jövőben a felhasználható és több nyelvre

kiterjedő idegennyelv-ismeretet mint alapvető kvalifikációt a nyelvpolitika valamennyi résztvevője remélhetőleg elismeri valamint értékeli és a jövő nyelvpolitikájának az lesz majd a sarkalatos pontja, hogy minél többen sajátíthassanak el minél több nyelvet. Hiszen meggyőződés szerint csak így lehet az

Európa-Tanács és az Európai Unió által „a nyelvek évének” deklarált 2001-ben és azután is kellően megfelelni a „globális”²⁹ politikai, gazdasági és nem utolsósorban intellektuális kihívásoknak.

²⁹ A *globális* és a *lokális* melléknév összevonása.

IRODALOM:

- Ammon, Ulrich: *Ist Deutsch noch internationale Wissenschaftssprache?* Englisch auch für die Lehre an den deutschsprachigen Hochschulen. Berlin/New York 1998.
- David, Jean: *Die Rolle des Deutschen im französischen Bildungswesen*. In: Born, Joachim/Stickel, Gerhard (Hrsg.): *Deutsch als Verkehrssprache in Europa*. Berlin/New York 1993. p. 26-37.
- Davidheiser, James C.: *Die auswärtige Sprachpolitik der Bundesrepublik Deutschland aus der Sicht eines amerikanischen Germanisten*. In: *Muttersprache* 108. 1998. p. 193-206.
- Djukanovic, Jovan: *Deutschunterricht und Germanistikstudium in der Bundesrepublik Jugoslawien*. In: Helbig, Gerhard/Götze, Lutz/Henrici, Gert/Krumm, Hans-Jürgen (Hrsg.): *Deutsch als Fremdsprache. Ein internationales Handbuch*. 2. Halbband. Berlin/New York 2001. (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft; 19.2). p. 1659-1666.
- Földes Csaba: *Deutsch als Fremdsprache in Mittel-, Ost- und Südosteuropa*. Überlegungen zu Bestand und Bedarf. In: *Deutsch als Fremdsprache* 31. 1994. p. 3-12.
- Földes Csaba: *Deutschunterricht und Germanistik in Ungarn*. Geschichte – Stand – Ausblicke. In: Grucza, Franciszek [in Verbindung mit Namowicz, Tadeusz/Wiktorowicz, Józef/Kolago, Lech](Hrsg.): *Deutsch und Auslandsgermanistik in Mitteleuropa*. Geschichte – Stand – Ausblicke. Warszawa 1998. p. 66-79.
- Glatz Ferenc: *Hét tézis az Európai Unióról és a nyelvtanításról. Lingua frankák, regionális lingua frankák, anyanyelvek és a német nyelv*. In: Magyar Tudomány 161. 2001. (az internetes változat alapján: www.matud.iif.hu/01jul/glatz/.html).
- Glück, Helmut: *Es fehlt nicht nur an Geld. Die Schwächen der auswärtigen Kulturpolitik*. In: Frankfurter Allgemeine 14.12.1996. p. 11.
- Halász Gábor/Lannert Judit (szerk.): *Jelentés a magyar közoktatásról* 2000. Budapest 2000.

- Kern, Rudolf: *Deutsche Sprache in der Slowakei*. In: Germanistische Mitteilungen 45/46. 1997. p. 155-161.
- Manherz Károly/Kniph Erzsébet/Hajdú Erzsébet/Árkossy Katalin et al.: *Expertise Ungarn*. In: Krumm, Hans-Jürgen [in Zusammenarbeit mit Bundesministerium für Unterricht und kulturelle Angelegenheiten] (Hrsg.): *Sprachen – Brücken über Grenzen. Deutsch als Fremdsprache in Mittel- und Osteuropa*. Dokumentation der Wiener Konferenz 17.-21.2.1998. Wien 1999. p. 153-171.
- Mohr, Annette: *Deutschunterricht und Germanistikstudium in Estland*. In: Helbig, Gerhard/Götze, Lutz/Henrici, Gert/Krumm, Hans-Jürgen (Hrsg.): *Deutsch als Fremdsprache. Ein internationales Handbuch*. 2. Halbband. Berlin/New York 2001 (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft; 19.2). p. 1683-1690.
- Paul, Rainer: *Deutschunterricht und Germanistikstudium in Ungarn*. In: Helbig, Gerhard/Götze, Lutz/Henrici, Gert/Krumm, Hans-Jürgen (Hrsg.): *Deutsch als Fremdsprache. Ein internationales Handbuch*. 2. Halbband. Berlin/New York 2001 (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft; 19.2). p. 1544-1551.
- Paulston, Christina Bratt: *Linguistic Minorities in Central and Eastern Europe: An Introduction*. In: Paulston, Christina Bratt/Peckham, Donald (Eds.): *Linguistic Minorities in Central and Eastern Europe*. Clevedon/Philadelphia/Toronto/Sydney/Johannesburg 1998 (Multilingual Matters; 109). p. 1-17.
- Pfeiffer, Waldemar: *Aktuelle Probleme der Sprachpolitik und des Sprachunterrichts: Beispiel Polen*. In: Gnutzmann, Claus/Königs, Frank G./Pfeiffer, Waldemar (Hrsg.): *Fremdsprachenunterricht im internationalen Vergleich: Perspektive 2000*. Frankfurt a.M. 1992. p. 90-101.
- Scheuringer, Hermann: *Deutsch – alte und neue Lingua Franca in Ostmitteleuropa?* In: Germanistische Mitteilungen Nr. 37. 1993. p. 69-92.
- Sletz, Barbara: *Bemutajuk a Goethe Intézetet*. In: *Modern Nyelvtanítás* 2. 1996. p. 56-61.